

Приходько Т.М., професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ТА КРИТЕРІЇ НЕОСУДНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Неосудність, в етимологічному розумінні, (від лат. *impossibilitasfacti* - нездатність особи, яка вилучає з дії закону (від лат.- *impotentia excusat legem*) неможливість особи нести кримінально-правову відповідальність.

Неосудність - це кримінально-правова категорія, яка характеризує психічний стан особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом про кримінальну відповідальність, за якого вона нездатна усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного або тимчасового хворобливого розладу психічної діяльності. Відповідно до ч. 2 ст. 19 КК не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, перебувала в стані неосудності. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

Неосудна особа не може нести кримінальну відповідальність за свої суспільно небезпечні діяння, оскільки в них не беруть участь її свідомість і воля, що обумовлено наявністю хворобливих розладів психічної діяльності. Застосування покарання до неосудних осіб є несправедливим та недоцільним через недосягнення цілей покарання - виправлення засудженого та запобігання вчиненню нових злочинів. До неосудних осіб залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб суд може застосувати примусові заходи медичного характеру (статті 93, 94 КК), які не є покаранням, а мають на меті вилікування зазначених осіб або поліпшення їх психічного стану, а також запобігання вчиненню ними суспільно небезпечних діянь.

Неосудність характеризується *трьома критеріями* - юридичним, психологічним і медичним.

До цього часу традиційно у кримінально-правовій теорії існувала точка зору, що юридичним критерієм неосудності є нездатність особи усвідомлювати свої дії або керувати ними. Встановити походження та обґрунтування такого найменування з літератури поки ще не вдалося.

В. С. Трахтеров вважав, що про юридичні критерії можна говорити як про медичні, оскільки їх термінологія відбиває психічний стан особи, встановлення якого стосується предмета судової психіатрії. І. Ф. Случевський вбачав за необхідне піддати обговоренню питання про правильність терміна «юридичний критерій неосудності», оскільки він визначає «сутність психічної хвороби». На думку А. А. Піонтковського, іменування психологічного критерію юридичним є неточним, оскільки для його встановлення треба мати висновок судово-психіатричної експертизи. У 70-80-х роках думки таких вчених, як Д. Р. Лунц, А. А. Хомовський, Б. А. Протченко, а пізніше Ю. С. Богом'яков зводилися до того, що такі дві ознаки, як діяння та факт вчинення його даною особою, які постійно були присутні в усіх формулах неосудності та які фактично включалися у тлумачення неосудності (як нездатності усвідомлювати свої дії або керувати ними під час вчинення суспільно небезпечного діяння), претендували, нарешті, на самостійність як юридичний критерій (до якого включається факт вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що передбачене кримінальним законом, і збіг у часі вчинення особою суспільно небезпечного діяння та хворобливого стану її психіки).

Із сказаного можна зробити висновок, що *юридичним критерієм* неосудності є факт вчинення особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, за наявності доказів вчинення його особою, стосовно якої вирішується питання про неосудність.

При неосудності, на відміну від такого ж критерію осудності та обмеженої осудності, має місце *психологічний критерій* у своїй негативній формі - як відсутність можливості (здатності) усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними.

Психологічний критерій неосудності полягає у негативному змісті своєї інтелектуальної і вольової ознаки.

Інтелектуальна ознака полягає в тому, що особа не може (нездатна) усвідомлювати свої дії (бездіяльність), тобто

усвідомлювати фактичну сторону своїх діянь та їх суспільну небезпеку. Вольова - у неможливості (нездатності) особи керувати своїми діями (бездіяльністю).

Для наявності психологічного критерію неосудності достатньо однієї із зазначених ознак. Таке твердження обумовлюється наявністю сполучника «або» між інтелектуальною і вольовою ознаками у формулі неосудності (ч. 2 ст. 19 КК).

Медичний критерій неосудності характеризується наявністю хворобливих розладів психічної діяльності психотичного рівня, які характеризуються якісним розладом свідомості.

До таких розладів закон (ч. 2 ст. 19 КК) відносить: а) хронічне психічне захворювання; б) тимчасовий розлад психічної діяльності; в) недоумство; г) інший хворобливий стан психіки.

Для наявності медичного критерію неосудності достатньо одного із зазначених видів розладів психічної діяльності.

Питання про неосудність особи виникає не взагалі, а лише у зв'язку із вчиненням нею суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК.

Для визнання особи неосудною необхідно, щоб був встановлений факт вчинення нею суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, наявність доказів скоєння його саме цією особою (юридичний критерій) та встановити, що наявний у особи хворобливий розлад психічної діяльності зумовив те, що вона під час вчинення суспільно небезпечного діяння не могла (нездатна) була усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (наявність хоча б однієї ознаки медичного критерію та однієї ознаки психологічного критерію).

Для визначення психічного стану підозрюваного за наявності даних, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності, слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи (п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України).

Слідчий, прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у разі, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини (наявність згідно з медичним документом у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання; поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного

діяння або після нього була або є неадекватною (затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо), які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними (ст. 509 КПК України).

Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирокі (ч.10 ст. 101 КПК України).

Політова А.С., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Корупційні правопорушення становлять небезпеку для держави, завдають значної шкоди правопорядку, уповільнюють розвиток демократичних інститутів суспільства. Ефективна боротьба з ними повинна здійснюватися всіма наявними у праві засобами, насамперед кримінально-правового характеру. У зв'язку з цим, у правовій теорії та на практиці постає питання щодо необхідності визначення поняття «корупційних злочинів».

М. Мельник відзначав, що у вітчизняному кримінальному законодавстві не вживається такий термін як «корупційний злочин» (така ситуація зберігається і в проекті нового КК України), що дає підстави багатьом вченим та практикам висловлювати сумнів щодо юридичної обґрунтованості виділення такого виду злочинів як корупційні, а інколи навіть стверджувати про їх відсутність в Україні як таких, а, отже, і корупційної злочинності як соціально-правового явища. Разом з тим, законодавче закріплення поняття «корупційний злочин» не змінило актуальності цього дослідження.